

<https://ui.ac.ir/en>

Journal of Comparative Theology

E-ISSN: 2322-3421

Document Type: Research Paper

Vol. 12, Issue 1, No.25, Spring & Summer 2021 pp. 33-36

Received:21/10/2020 Accepted: 27/05/2021

A Review of Epistemological Foundations of Imam Khomeini's Teachings in Dealing with the COVID-19 Pandemic

Nafise Mostafavi *

*Corresponding author: Assistant Professor, Department of General. Faculty of Multimedia, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran
na.mostafavi@gmail.com

Abstract

According to Imam Khomeini's philosophical view, which is influenced by the principles of transcendent wisdom and Avicennian Philosophy, the Corona Virus does not interfere with the bestness of the whole system of existence. In addition, the plenary goodness and the little evil are necessary in conflict with the roles in the material world. The bestness of the whole system of existence can be proved by burhān al-limmī (demonstrative proof) and through the *sovereignty* of its cause in perfection and similarity of the cause and effect in immutable attributes.

Susceptibility to illness can be either high or low and is effective in being affected by the Corona Virus. Accordingly, susceptibility to the Corona Virus precedes being infected by this virus in terms of perfection and dignity and is considered evil. In contrast, being physically strong and healthy and the resistance of the body against diseases are viewed as good and are posterior to health and wellness in terms of perfection and dignity. The public attention to the injection of the Corona vaccine in order to increase their wellness and immunity is an indication of perfection and dignity.

In Islamic mysticism, to identify the status and origin of evil, it is necessary to understand the Divine Names. One gets infected by Corona Virus as a result of a defect in his immune system. This physical defect stems from susceptibility in spite of immutability. It is originated from the manifestation of the Glory Names of God in the realm of Divinity. The Glory and Beauty Names are manifestations of the Greatest Name of God, and the manifestations of the Divine Names are the essences of the Divine Names or the inherent attributes of God. In order for the Divine mercy to overcome the Divine wrath, the Glory Names should be prior to the Beauty Names. This is the prominence of goodness over evil in the world of manifestations. One of the Beauty Names of God is 'Salām', the manifestation of which requires the absolute goodness of the

world. On the other hand, in any Glory, there is beauty hidden, and in any evil, there are some wisdom and benefits. The mystic, at the station of unity of the Names, does not see the multiplicity of the Glory and Beauty names. Rather, he views all the Divine Names united in the Greatest Name of God. Furthermore, he does not consider one Name superior to another. For him, illness, health, poverty, and wealth are the same.

In the spread of the Corona Virus, there are some benefits including strengthening the self while one experiencing patience, supplication, and disconnection from the material world, enlightenment of the self, salvation, paying attention to the Hereafter, welcoming Prayer and worship, as well as the reward and punishment in Hereafter, which are in line with Imam Khomeini's teachings.

Moreover, the improvement of the environment and reduction of pollution increased identification and faithful contributions, and prosperity of some professions are some of the positive consequences of the COVID-19 Pandemic.

Compensation is a religious view that is consistent with the Divine Justice in the world and Hereafter. The compensation of the defects in the worldly blessings is explained by the benefits received in the Hereafter. This view is the most effective epistemological remedy which is generally presented by Imam Khomeini in the tribulations and can be generalized to the Corona-related problems.

Praying comes along with making an effort to achieve the results. Hardships could make a person strong and make him/her try harder to get out of the problem. Most successful people have experienced failures from which they have learned something. The COVID-19 Pandemic provided an opportunity for the Iranian officials to improve the health care structures, try to make the Corona vaccine, and gain more experience.

A wise man views the arrangement of the Universe based on causality. Therefore, he tries to observe the health protocols. In case he gets infected, he refers to physicians – as one of the means of divine healing – to receive treatment and follows the medical instructions.

Keywords: Imam Khomeini, the Glory Names, COVID-19 Pandemic

References

- Ansari, Kh. A. (n.d). *Manazil Saereen*. Tehran: Elm Publication.
- Ardabili, A. (2006). *Imam Khomeini Philosophy Description*. Tehran: Imam Khomeini Publishing House.
- Feiz Kashani, M. M. (1978). *Elm Al-Yaqin*. Qom: Bidar Publication.
- Ghavam Safari, M. (2003). *Form Theory in Aristotle's Philosophy*. Tehran: Hekmat Publication.
- Ibn Arabi (1991). *Fusus Al-Hakam*. Qom: Al-Zahra Publication.
- Imam Khomeini (1980a). *Adab as-Salat: The Disciplines of the Prayer*. Tehran: The Institute for

Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.

- Imam Khomeini (1980b). *Divan Imam*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Imam Khomeini (1981). *Al Hadith Talab va Irade (Hadith Seeker and Will)*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Imam Khomeini (1982). *Sharh i-Dua i-Sahar*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Imam Khomeini (1983a). *Sharhe Hadith Jonod eAql o Jahl*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Imam Khomeini (1983b). *Interpretation of Surah Al-Hamd*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Imam Khomeini (1984). *Description of Forty Hadiths*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Imam Khomeini (1985). *Misbah ul-Hidayah Ilal-Khilafah al-Wilayah*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Imam Khomeini (1986a). *Comments on Favaed Al-Razawiya*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Imam Khomeini (1986b). *Comments on Describing Fusus Al-Hikam and Mesbah Al-Ons*. Tehran: Islamic Revolutionary Guard Corps.
- Imam Khomeini (1986c). *Comments on Describing Fusus Al-Hikam and Mesbah Al-Ons*. Tehran: Islamic Revolutionary Guard Corps Publication.
- Imam Khomeini (n.d). *Sahifa Noor*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works.
- Istalami, M. (Ed.) (2007). *Tazkirat Al-Awliyā*. Tehran: Zawar Publication.
- Karimzadeh, Gh. A., Faramarz Gharamaleki, A., & Ghadr Qara Maleki, M. H. (2012). Perceptible Evil in the View of Sadra. *A Research Quarterly in Islamic Theology and Religious Studies*, 7(25), 27-44.
- Khajavi, M. (Ed.) (2005). *Sadr Ad-Dīn Shirazi's Sharh-e-Usool-Al-Kafi*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Khorasani, Sh. (Ed.) (1998). *Metaphysics*. Tehran: Goftar Publication.
- Kulayni, M. I. Y. (1987). *Al-Uṣūl of Al-Kafi*. Tehran: Dar Al Kotob Al Islamiah.
- Majlisi, M. B. (1983). *Bihar Al-Anwar*. Beirut: Dar Al-Ihya Al-Tarath Al-Arabi.
- Mostafavi, N. (2009). *Explaining and Criticizing the Theory of Matter and form in Comparison with the*

Philosophy of Quantum Physics. Tehran: Maaref Publication.

- Mulla Salehi, H. (1995). Jamal wa Jalal Dar Honar (Beautinss and Sulilime in Art). *Kayhan Farhangi*, 117-116, 36-41
- Nasr, S. H. (Ed.) (2003). *Sadr Ad-Dīn Shirazi's Risala-yi Sih Asl*. Tehran: Sadra Islamic Philosophy Research Institute.
- Qanavati, S. Z., & Qanavati, A. (Eds) (1984). *Al-Shifa*. Qom: Ayatollah Marashi Najafi Library.
- Qaysarī, D. (1984). *Commentary on Ibn Al-'Arabi's Fusus Al-Hikam*. Tehran: Elmi Farhangi Publication.
- Rastegar Moghadam, H. (Ed.) (2004). *Jami's Ashe'at Al-Lama'at*. Qom: Boostane Kitab Publication.
- Sadr Ad-Dīn Shirazi, M. (n.d). *Al-Hikmah Al-Muta'liyah*. Qom: Mustafavi Publication.
- Sheikholeslami, M. K. (Ed.) (2001). *Sharhi Manazil Saereen*. Tehran: Ayah Publication.
- Sobhi, A. S. (1999). *Nahj Al-Balagha*. Qom: Al- Hijrah.
- Tabatabai, M. H. (1977). *Nihāyat Al-hikmah*. Qom: Institute of Islamic Publishing.
- Zarei, M. (Ed.) (2003). *Al-Isharat wa Al-Tanbihat*. Qom: Boostan-e Kitab Publication.

الهیات تطبیقی

نوع مقاله: پژوهشی

سال دوازدهم، شماره بیست و پنجم، بهار و تابستان ۱۴۰۰

ص ۱۷۵-۱۸۸

تاریخ وصول: ۱۳۹۹/۷/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۶

بازخوانی مبانی معرفت‌شناختی امام‌خمینی در مواجهه با بیماری همه‌گیر کوید ۱۹

نقیسه مصطفوی*، استادیار گروه عمومی، دانشکده چند رسانه‌ای، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

na.mostafavi@gmail.com

چکیده

امام‌خمینی در آثار فلسفی و عرفانی خود، به شرایط سخت با تعبیر «ابتلائات» و «شُرور» امعان نظر دارد و به توجیه جایگاه شرور در کل نظام هستی و ریشه آنها در عالم لاهوت و غایت ابتلائات در زندگی می‌پردازد. بنابر اصول و مبانی عرفانی امام، ابتلا به کرونا به نقص جسمانی مربوط است که ریشه در مرتبه اعیان ثابت و تجلیات اسمای جلالی و در نهایت شئون ذاتی حق تعالی دارد که از آن به «نفایس جواهر اسماء» تعبیر می‌شود. تقدم اسمای جمال بر اسمای جلال در عرفان با نگره فلسفی حداکثری بودن جهات خیر بر امور شر همسو است و اصل کمون جمال در اسمای جلال یا بطون خیر در هر حادثه ناگوار هم‌راستا با اندیشه دینی جبران‌انگاری است. بنابر مبانی فلسفی، حوادث ناگوار را باید در نسبت با کل حوادث عالم سنجید و احسنیت نظام کل بر پایه برهان لمّی مطرح است.

بر پایه این اصول، شیوع کوید ۱۹ می‌تواند مقدمه بهبود دعا، تضرع و تقرب به پروردگار، افزایش یاد آخرت و عرصه بروز کمک‌های مؤمنانه باشد. همچنین، اعتقاد بر چینش عالم براساس علیت، مستلزم رعایت پروتکل‌های بهداشتی و تقویت زیرساختارهای درمانی کشور در زمینه مداوا و پیشگیری است.

واژه‌های کلیدی

امام‌خمینی، اسمای جلال، بحران کرونا

* مسؤل مکاتبات

مقدمه

شرایط و بحران‌های اجتماعی در خردورزی و ارائه نظریات محققان تأثیر دارند و برعکس، نظریات مشاهیر در نحوه مواجهه با بحران‌های اجتماعی مؤثر بوده‌اند. نحوه شناخت و تغییر در نگرش درباره مسائل و مشکلات روزمره در بهبود روابط عاطفی و بهداشت روانی انسان مؤثر است و نقش بسزایی در کیفیت تصمیم‌گیری و مدیریت بحران دارد. امروزه تغییر نگرش از مسائل پیش‌روست و با عنوان «مهندسی ذهن»^۱ مطرح می‌شود. بسیاری از مباحث مهندسی ذهن، وامدار مباحث عرفانی و فلسفه اسلامی است که با بیانی نو مطرح می‌شود؛ برای مثال، در فلسفه تأکید می‌شود در حوادث و رویدادها جهات خیر بر شر غلبه دارد و در مهندسی ذهن، با عنوان «مثبت‌اندیشی» و ممارست برای تمرکز ذهن بر جنبه‌های مثبت و خیر در زندگی و اطمینان از حداکثری‌بودن جنبه‌های مثبت زندگی مطرح می‌شود.

بحران و شرایط ناگوار از دیرباز در فلسفه اسلامی با تعبیر «شر»، مطرح و در خلال مباحث آنتولوژیک و هستی‌شناسانه تبیین شده است. ابن‌سینا در توجیه شرور طبیعی، آنها را لازمه خیر و تضاد در عناصر معرفی می‌کند (ابن‌سینا، ۱۴۰۴: ۱۸). او این اشکال را که در عالم ماده، شرور اکثری و غالب بر خیرات است، چنین پاسخ می‌دهد: شروری که مرتبط با نقصان کمالات ثانی (مانند جهل) است، حداکثری و غالب بر امور خیر است و این امور از باب نقصان در فضل و زیادت است (همان: ۲۲). توضیح مطلب آنکه شرور در چهار گروه کلی طبقه‌بندی می‌شود: شری که مربوط به افعال مذموم است و شری که مرتبط با مبادی افعال مذموم و اخلاق (رذایل) است. شری که مربوط به آلام و غم‌هاست و شری که نقصان در کمال است (همان: ۱۹). در میان اقسام شر، دو دسته اخیر (الم و نقصان در کمال) وجودی است (همان) و در میان این دو

قسم، نقصان در کمال، غالب بر کمالات و امور خیر است. در ادامه تأملات، ملاصدرا مباحث ابن‌سینا را بسط می‌دهد و همان تقسیم‌بندی را می‌پذیرد (صدرالدین، ۱۳۸۳، ج ۱، ۴۱۶-۴۱۵) و مانند ابن‌سینا ابراز می‌دارد شرور [مجموع] بالعرض و خیرات [مجموع] بالذات است (ابن‌سینا، ۱۴۰۴: ۲۱) و صدرالدین، ۱۳۶۸، ج ۷: ۶۲) و قاعده معدومیت شرور را اینگونه بیان می‌کند «آنچه شر بالذات است، از افراد عدم است» (همان: ۶۶). او مانند ابن‌سینا بر اصل غلبه خیر بر شر در عالم طبیعت تکیه می‌کند و معتقد است شرور، لازمه عالم تضاد و کون و فساد است و خیر کثیر بر شر قلیل غلبه دارد و ایجادشدن عالم طبیعت به سبب شر اندک در آن، به معنای ترک خیر کثیر است و اگر (عالمی) کثیر الخیر و قلیل الشر باشد، باز باید مبدأ آن را ایجاد کند؛ زیرا خیریتش راجح است (ابن‌سینا، ۱۴۰۴: ۲۱) و صدرالدین، ۱۳۶۸، ج ۷: ۶۹).

بنابر مبانی حکمت متعالیه، خیر و کمال با وجود مساوق است و شر و نقص با عدم، پیوند می‌خورد (صدرالدین، ۱۳۶۸، ج ۲: ۱۱۳)؛ اما صدرا جهل بسیط را عدم محض و جهل مرکب را آلام وجودی می‌داند (همان، ج ۷: ۵۹).

«جهلی که نفسانی و وهمی خالص باشد، امری وجودی است» (صدرالدین، ۱۳۸۳: ۴۰۴). بر اساس این، «ملاصدرا با تأمل در حدیث جنود عقل و جهل به این نتیجه رهنمون می‌شود که مقصود از جهل در این حدیث، امر وجودی است که ذات او عین شر و ظلمت است و این چیزی نیست جز کشیدن خط بطلان بر نظریه عدم‌انگاری شر» (کریم‌زاده و سایرین، ۱۳۹۰: ۴۱).

امام خمینی همچون ملاصدرا، برخی از علوم را از سنخ امور وجودی می‌داند که غایت‌شان جهل است. «علوم به تقسیم اولی کلی دو طایفه‌اند: یکی آنکه مقصدش الهی و دیگر آنکه نفسانی باشد و توان گفت این طایفه غایت مقصدشان جهل است؛ زیرا علوم صوریه که از برای آنها حاصل شود، به حسب حقیقت جهالات مرکبه و حجب ملکوتیه است» (امام‌خمینی، ۱۳۷۳: ۳۷۴).

ملاصدرا کیفیت استعدادی را کیفیتی در شیء می‌داند که به واسطه آن یکی از دو طرف پذیرش یا عدم‌پذیرش برای معروضش تعیین و رجحان یابد^۱ (صدرالدین، ۱۳۶۸، ج ۴: ۱۰۵).

بر اساس این، قوه بر فعل، کیفیت استعدادی نیست و این بدان سبب است که استعداد اولاً و بالذات برای منفعل شدن است و فاعل شدن شیء، ذاتاً به قوه و استعداد نیاز ندارد و حیثیت فعل از لوازم ذات فاعل است (همان: ۱۰۶). با این مقدمات، کیفیت استعدادی در ارتباط با انفعال، دارای دو گونه است:

۱- استعداد شدید به سوی انفعال مانند مراضیت (آمادگی زیاد بدن برای پذیرش بیماری) ولین (نرمی)؛
 ۲- استعداد شدید به سوی عدم انفعال مانند مصحاحیت (آمادگی زیاد برای صحت و نپذیرفتن بیماری) و صلابت (سختی) (صدرالدین، ۱۳۶۸، ج ۴: ۱۰۴ و طباطبایی، ۱۳۹۵: ۱۱۹).

در تعریف فوق، کیفیت استعدادی، استعداد شدید در برابر پذیرش یا عدم‌پذیرش امر بیرون از ذات معرفی می‌شود؛ از این رو، کیفیت استعدادی أخص از استعداد است. سؤال طرح‌شده بدین قرار است که مراضیت (استعداد شدید مریضی) امری خنثی یا شر است.

ارسطو، تقدم بالشرف (تقدم در صفات کمالی) را در اقسام تقدم‌ها نمی‌گنجاند؛ اما در رابطه بهتر یا بدتر بودن قوه شر و قوه خیر نسبت به فعلیت‌هایشان اینگونه نظر می‌دهد: «این نکته که فعلیت [خوب] بهتر و ارجمندتر از حتی یک توانمندی شایسته است، از این گفتارها روشن می‌شود...؛ اما نزد بدی‌ها غایت و فعلیت باید بدتر از توانمندی (قوه) باشد؛ زیرا این [قوه] چیزی است که می‌تواند هر دو ضد باشد» (ارسطو، ۱۳۶۶، ثنا ۱۰۵۱a: ۱۵-۵).

با پیشرفت تکنولوژی، این مسئله بیشتر آشکار می‌شود که برخی از شرور، پشتوانه علمی دارند؛ مانند علمی که در راستای ساخت تجهیزات کشتار دسته‌جمعی یا گسترش بیماری‌ها و تروریسم بیولوژیکی شکل می‌گیرند. این علوم نه کمال نفسانی‌اند و نه مفید به حال جامعه و شر محسوب می‌شوند.

بنابراین، امام بسان ابن‌سینا و ملاصدرا از عمومیت و اطلاق حکم عدم‌انگاری شر عدول می‌کند.

مسئله بحث عدم‌انگاری شر، تسکین‌دهنده آلام نیست؛ به‌خصوص اینکه ویروس کرونا به‌عنوان منشأ بحران در جهان، معدوم تلقی نمی‌شود؛ بنابراین، بهترین رویکرد با شرور از زوایای دیگر عرفانی، فلسفی و دینی است. این پژوهش به بازشناسی و تبیین دیدگاه‌های امام‌خمينی در نحوه مواجهه با پاندومی کوید ۱۹ اختصاص دارد؛ بنابراین، مسئله محوری این پژوهش بدین قرار است که کدام مبانی عرفانی و فلسفی امام‌خمينی در نحوه مواجهه با این پدیده نوظهور مؤثر است.

سؤالات فرعی دیگر این جستار بدین قرارند:

در آرای امام‌خمينی، بحران‌هایی مانند مریضی و مرگ حاصل از کرونا چگونه توجیه می‌شوند؟
 مراضیت در برابر کرونا چیست و آیا شر محسوب می‌شود؟

مبدء شرور کجاست؟

شر با رحمت الهی چگونه سازگار است؟

۱. مراضیت و مصحاحیت و ارتباط آنها با سیستم ایمنی بدن در ابتلا به بیماری کرونا
 بحث مرتبط با مریضی که در فلسفه مطرح است، استعداد مریضی یا مراضیت و نسبت تقدم و تأخر آن به بیماری و نسبت آن با شر است.

۱. «فیقال انه کیفیة بها یترجح أحد جانبي القبول واللاقبول لقبالها».

کلیت و عمومیت ندارد و بر تمام مصادیق شرور انطباق پذیر نیست.

مقایسه بیماری کرونا با استعداد مراضیت آن اینگونه تبیین می‌شود: ورود ویروس کرونا در بدن‌های مختلف علائم مختلفی دارد. در عده ای به صورت تب و در برخی به صورت سردردهای مداوم، گاهی به شکل از دست دادن حس بویایی و چشایی، گاهی به صورت دل درد و حالت تهوع، در مواردی به صورت سرفه و تنگی نفس و ابتلای ریه و در مواردی باعث لخته شدن خون و سکت می‌شود. این ویروس گاهی هیچ علامتی بروز نمی‌دهد و فرد مبتلا صرفاً ناقل بیماری است و از آن اطلاعی ندارد. این نشان می‌دهد علائم ویروس متفاوت است؛ به طوری که از این ویروس تاج‌دار به «ویروس هزارچهره» تعبیر می‌شود. واکنش بدن به این ویروس، به پارامترهای متفاوتی مانند سیستم ایمنی بدن (قوه مصحاحیت و مراضیت)، تغذیه، مراقبت‌های درمانی، بهداشت محیط و روحیه فرد مبتلا وابسته است. مراضیت یا ابتلای آسان به بیماری کرونا شر محسوب می‌شود و مربوط به آسیب‌پذیری و نقص در سیستم ایمنی بدن است. همچنین، مصحاحیت برای فرد مبتلا به بیماری کرونا مربوط به مقاومت در برابر بیماری یا تأثیرپذیری از درمان‌های پزشکی نیز موجب بازگشت دوباره سلامتی و خیریت است.

۲. مبانی معرفتی در مواجهه با کرونا

توجیه شر و تبیین جایگاه و غایت حضور آن در کل نظام هستی از مقولاتی است که فلاسفه، متکلمان و عرفا بدان پرداخته‌اند. امام نیز از این موضوع و مسئله پیچیده اغماض نکرده و در آثار خود مباحثی را بدان اختصاص داده است.

۱،۲. ارتباط نگاه جامع‌نگر با نظام احسن در فلسفه

نخستین نگرش فلسفی کمک‌کننده به درک جایگاه شر، آن است که در مواجهه با شرور و نقایص، کافی است آنها نسبت به خود ارزیابی نشوند و حوادث تلخ نسبت به

قوام صفری، در نقد نظر ارسطو، هم عقیده با راس، معتقد است قوه شر، بد نیست که حالا فعلیتش بخواهد از آن بدتر باشد و قوه خیر نیز خوب نیست؛ بلکه قوه بر شر و خیر، خنثی است (قوام صفری، ۱۳۸۲: ۲۳۱).

به نظر نگارنده این مقاله، اینکه قوه شر، خنثی باشد، مناقشه‌پذیر است؛ زیرا قوه شر به معنای «آمادگی برای پذیرش شر» است؛ برای مثال، فردی را در نظر بگیرید که بدنی ضعیف دارد و آمادگی زیادی برای بیماری دارد. این قوه مراضیت هرگز نمی‌تواند خنثی باشد؛ بلکه نقص در سیستم ایمنی اوست. برعکس، کسی که بدنی قوی با آمادگی زیادی برای سلامتی دارد، این قوه مصحاحیت، باز هم خنثی نیست؛ بلکه خیر است؛ اما در حالت سوم، کسی که از لحاظ ابتلا در برابر بیماری، بدنی متوسط دارد، یعنی نه چندان مقاوم و نه چندان ضعیف است، چنین کسی در وضعیت خنثی است؛ بنابراین، قوه مراضیت به لحاظ پذیرش و آمادگی ابتلا به بیماری، نقص ایمنی و شر است و قوه مصحاحیت برای فرد مریض، به لحاظ بازگشت سلامتی و شکست بیماری، کمال و خیر است. اقبال عموم به واکسن کرونا برای تقویت سیستم ایمنی ناشی از خیربودن مصحاحیت و شربودن قوه مراضیت است.

بنابر نظر ابن سینا و ملاصدرا، منشأ شرور در امور بالقوه یافت می‌شود و هر شری به عدم نقصان کمال بر می‌گردد. قوه بر شر نسبت به فعلیت شر تقدم بالشرف دارد و دلیل برتری آن، این است که «قوه شر از آن نظر که عدم آن امری است که وجودش به عدم چیز دیگر منتهی می‌شود، از این فعل شر، بهتر است؛ زیرا عدم عدم، مستلزم وجود است؛ پس جهت خیربودن قوه شر نیز به فعلیت بر می‌گردد؛ همان‌گونه که جهت شربودن فعل شر به عدم باز می‌گردد» (صدرالدین، ۱۳۶۸، ج ۳: ۵۹ و ابن سینا، ۱۴۰۴: ۱۸۵).

البته این استدلال مبنی بر معدومیت شرور است که

^۱ برای تفصیل بیشتر، رک: مصطفوی، ۱۳۸۷، صص ۶۷-۶۶.

کل هستی بررسی شوند و دیدمان از زاویه تنگ نسبت هر شیء به خود به زاویه گسترده نسبت آن با کل هستی تغییر داده شود. در این نگاه، حوادث شر در نسبت با کل هستی، خیر است. در علوم روانشناختی، یکی از روش‌های مؤثر در کنترل خشم و رفتار خشن، روش انحراف ذهن^۱ است که ذهن از موضوع ناراحت‌کننده به موضوع دیگری منصرف می‌شود. در نگاه جامع‌نگر نیز ذهن از توجه نسبت شر به خود به مسئله نسبت آن با کل هستی معطوف می‌شود:

«چون تو حدقه چشم را تنها به محیط خود باز کرده‌ای، قحط و غلا و آفت و سرما را خلاف نظام دیده و تسلط سیاع بر حیوانات و تسلط انسان بر گوسفندان و تسلط مرگ بر انسان و تسلط امراض بر انسان را خلاف نظام گمان می‌کنی؛ با اینکه اینها در حفظ نظام اتم و اکمل به‌غایت نیکو و به‌نهایت پسندیده است» (اردبیلی، ۱۳۸۵، ج ۱: ۳۱۷).

«گاهی ممکن است با ترکیب یا تقابل قرار دادن دو مقوله متضاد، برای مثال، مقوله زیبایی و زشتی در یک اثر به احسن وجه و عالی، آن را خلق یا ارائه و اجرا کرد. تصور می‌شود بهترین نمونه در این زمینه، نمایش آیینی تعزیه‌های شیعه باشد. برای آنکه این تعزیه‌ها در یک ترکیب عالی و هنرمندانه به نمایش درآیند و اجرا شوند، دو مقوله زیبایی و زشتی با رویاروی موافق خوان‌ها و مخالف خوان‌ها، عصمت و طهارت و پلیدی و شقاوت و تکیه و تأکید بر شیوه بیان و حالات روحی و حرکات و سکناات هر دو نیرویی که مقابل هم قرار گرفته‌اند، خاصه با به تماشا نهادن و اجرای عالی حرکات با وقار و منش و متانت و تناسب و تعادل پهلوانان کربلا و نیز نبود تناسب و تعادل در حرکات مظاهر پلیدی، حسن اثر را در یک ترکیب استحسانی، هنرمندانه به اجرا می‌نهند» (ملاصالحی، ۱۳۷۳: ۴۰).

این نوع نگاه، نگرشی براساس افق دید گسترده است و در مجموعه عالم، نقایص را لوازم یک مجموعه زیبا می‌بیند. (همان، ج ۲: ۲۸۷). چنین فردی دارای نگاه «نازنین‌بین» می‌شود:

در شرایط انتشار ویروس کرونا، تزامم و تقابل نقش‌ها کاملاً مشهود است؛ عده‌ای با بی‌مبالاتی تمام و بدون توجه به پروتکل‌های بهداشتی، عامل گسترش این بیماری‌اند و گروهی با احتکار ماسک و مواد ضدعفونی در انبار، بحران را تشدید می‌کنند و در مقابل، برخی در نقش مدافعان سلامت در کادر پزشکی و درمانی، شبانه‌روزی کمر به خدمت بسته‌اند و همسو با کادر سلامت، عده‌ای داوطلبانه در ضدعفونی معابر، کمک‌های مؤمنانه و توزیع ماسک و مواد ضدعفونی رایگان به مناطق محروم یاری‌رسان‌اند.

«و بالجمله: اگر با دیده بصیرت به نظام کل نگریسته شود، گفته نمی‌شود: اگر عقرب نبود، خوب بود و اگر مار نبود، خوب بود یا اگر همه زیبا بودند، خوب بود؛ بلکه به همین نحو که یکی فقیر و دیگری غنی و یکی یوسف جمال و دیگری جاحظ منظر باشد، احسن است؛ چنانکه اگر خال سیاهی در جمال ماهتابی باشد، چقدر احسن است. اگر کسی جمال دل‌آرا را نبیند، بلکه فقط از تنگی چشم خال را ببیند؛ البته احسنیت را نخواهد فهمید» (همان، ج ۲: ۲۸۷).

مشکل اینجاست که در یک نمایش، مخاطب از پرده اول تا آخر را می‌بیند و کل نمایش را داوری استحسانی می‌کند؛ اما داوری کل نظام هستی برای انسان مقید در زمان و مکان ممکن نیست و با استقرای ناقص، نمی‌توان درباره کل نظام هستی و نسبت خیر به شر در آن داوری کرد. پس راهکار چیست؟

این قاعده در داوری یاستحسانی هنرهای نمایشی نیز صادق است. تضاد کاراکترهای مثبت (سفید) و منفی (سیاه) لازمه جذابیت داستان و طراحی برای گره‌افکنی در نمایشنامه است. زشتی‌های رفتاری و نقایص صحنه‌آرایی

در دیدگاه حکما، برای شناخت کل نظام هستی باید

۲،۲. ارتباط نگاه جامع‌نگر با نظام احسن در عرفان

در دیدگاه وحدت شخصی وجود، رابطه خلق با حق، رابطه ظاهر و مظهر است. عالم، مظهر و ظل حق تعالی است و مظهر (خداوند) و مظهر (عالم) با هم سنخیت دارند و چنانچه حق تعالی زیبای مطلق است، جلوه و فعل او نیز به کامل‌ترین و زیباترین وجه ممکن است:

« ذو الجمال خودش احسن الجمال و اتم الجمال و اکمل الجمال است و ممکن نیست احسن و اتم از او باشد. پس ظل او و تجلی و جلوه این جمال، احسن خواهد بود» (اردبیلی، ۱۳۸۵، ج ۲: ۲۸۶).

در این دیدگاه، خداوند، واجد زیبایی و کمال به تمام‌ترین وجه ممکن است و بنابر سنخیت ظاهر و مظهر، در مجموع، نظام کل هستی، واجد زیبایی و کمال به تمام‌ترین وجه ممکن است.

تفاوت رویکرد عرفانی با رویکرد فلسفی در بحث احسنیت عالم، مربوط به تفاوت ارتباط عالم با حق تعالی است. این رابطه در عرفان از سنخ تجلی و ظهور است و در فلسفه، ارتباط علی مطرح است. در هر دو رویکرد سنخیت دو طرف مقایسه، یعنی حق و خلق مطرح‌اند.

۳،۲. تقدم اسمای جمال در برابر اسمای جلال در عرفان

در عرفان اسلامی، بحث شرور با اسمای جلالی مرتبط است. نظریه فلاسفه مبنی بر غلبه خیر کثیر بر شر قلیل در عالم ماده، با نظریه غلبه اسمای جمال بر جلال نزد عرفا همسو و هماهنگ است. همان‌طور که در فلسفه، شناخت علت، شناخت معلول را در پی دارد، در عرفان، شناخت حضوری اسماء، مستلزم شناخت حقیقی مظاهر و لوازم آنهاست و به همین سبب، عارفِ واصل به عالم اسماء در واحدیت، عارف به سر قدر اشیا است و تمام جزئیات اشیا را در صور قدری - که همان صور اسماء است - مشاهده می‌کند و در شناخت اسماء، شناخت همه اشیا مندمج است و به تعبیر امام، حتی آدم ابوالبشر در عالم اسماء، مباحثات ما را می‌دید و بعد از رؤیت اسماء، لوازم اسماء هم دیده می‌شوند (همان، ج ۲: ۲۶۸)؛ بنابراین، برای داوری نقص و کمال در عالم باید به اسمای الهی نظر کرد.

به شناخت علت آن پرداخت و شناخت علت مستلزم شناخت معلول است و از برهان لمی برای احسنیت کل نظام هستی استفاده می‌شود.

در فلسفه مشاء، عالم، معلول علم عنایی حق تعالی به صور حوادث به ترتیب زمانی آنهاست (ابن سینا، ۱۳۸۱: ۲۹۸) و چون علت (علم عنایی) تام است، پس معلول (کل عالم هستی) به نیکوترین وجه ممکن است:

«در کشف اول که کشف تفصیلی است، مشائین که به صور مرتسمه قائل شده‌اند، از این نظر آن را علم عنایی گویند که ایجاد عالم با عنایت به ترتیب ارتسام صور است که از قبیل ترتیب سببی و مسببی است و بنا بر مشرب احلی در آن من حیث وجدانه علی النحو الاتم الابهی من کل وجود از این نظر به آن علم عنایی گویند که این نظام با عنایت به ذات، به این نحو اکمل و اتم برپا شده است» (اردبیلی، ۱۳۸۵، ج ۲: ۲۸۶).

نحوه ارتسام صور علمی حق و نسبت آن با ذات الهی، دارای چالش‌هایی است که خارج از این مجال است؛ اما کبرای این برهان، مبنی بر علّیت علم الهی برای کل حوادث عالم و همچنین تمامیت علم الهی خدشه پذیر نیست و منتج به احسنیت معلوم یا حوادث عالم است.

در حکمت متعالیه، عالم، صنع باری است (صدرالدین، ۱۳۶۸، ج ۱: ۲۲۷) و زیبایی صنعت، منسوب به صانع آن است و جمال عالم، صورت جمال الهی است (صدرالدین، ۱۳۶۸، ج ۷: ۱۸۲). اینکه زیبایی عالم به‌مثابه صنعت، منسوب به صانع است، بدین معناست که نقص در صنعت نیز منسوب به نقص صانع است و چون صانع، کامل است، پس عالم در کلیتش نقصی ندارد. در این رابطه، خداوند علت فاعلی کل عالم است و این برهان، سنخیت علت فاعلی و فعل است.

بخش چشمگیری از الهیات فلسفه مشائیه و حکمت صدرایی به مباحث تمامیت علت‌العلل و کمالات و صفات او اختصاص دارد که مقدمه برای برهان احسنیت کل عالم است.

است (امام خمینی، ۱۳۸۴: ۲۲). در جهنم نیز به دو دلیل جمال، مخفی است: نخست آنکه باطن آن، رحمت الهی و زدودن ناخالصی‌هاست. دوم آنکه جهنم در مشتبهات و خواسته‌های نفسانی پیچیده شده است (امام خمینی، ۱۴۰۶: ۲۰). بنابراین منابع روایی، بهشت با مکاره و جهنم با شهوات پوشیده شده است (امام علی، ۱۳۷۵، خطبه ۱۷۷).

برخلاف قیصری که معتقد است نصف شئون حق، متصدی هدایت و نصف دیگر مترتب بر ضلالت است (قیصری، ۱۳۷۵: ۵۸۹). امام‌خمينی به اقتضای سبق رحمت بر غضب، معتقد به غلبه اسمای هدایت بر ضلالت و جمال بر جلال است (امام‌خمينی، ۱۴۰۶: ۱۲۰): به طوری که فیض الهی ابتدا به اسمای جمال و سپس به اسمای جلال تعلق دارد و این یکی از مصادیق سبقت رحمت الهی^۱ بر غضب اوست (امام‌خمينی، ۱۳۸۴: ۱۱). تقدم اسمای جمال بر جلال بدین معناست که اسمای جمال به افق غیب نزدیک‌تر و بنابراین، محیط بر اسمای جلال‌اند و بر آنها حکومت دارند و از مظاهر بیشتری در عالم برخوردارند.

اسم «سلام» از اسمای جمالی مقدم بر اسمای جلالی است و تأثیر تجلی این اسم در قلوب اصحاب معرفت، آن است که «عالم را دار السلام و مظهر السلام مشاهده کند و دست تصرف خیانت‌خائنین را از جمال جمیل علی‌الاطلاق کوتاه بیند. پس سر تا پای خود و عالم را در اسم «السلام» مستغرق بیند و در این مرحله، سرّی کامل از اسرار قدر دریابد ... و سرّ قول حکما را که گویند: الوجود خیر محض دریابد» (امام‌خمينی، ۱۳۷۳ الف: ۱۱۴-۱۱۳).

به عبارتی، عارف با تلاشی مبنی بر سلوک الی الله، اسمای جمال را مقدم و محیط بر اسمای جلال و مظاهر اسمای جمال یا خیرات را نسبت به مظاهر اسمال جلال، مقدم و حداکثری می‌یابد و شرور را متأثر از خیرات و کمالات می‌بیند.

در یک تقسیم، اسمای صفاتی به دو دسته جمالی و جلالی تقسیم می‌شوند. برای شناخت هر یک از این دو قسم لازم است به آثار هر یک پرداخته شود. برخی از آثار و ویژگی‌های اسمای جمال و جلال بدین قرارند:

۱- برخی اسمای جمال، منشأ ایجاد و اثبات‌اند و اسمای جلال مقابل آنها منشأ اعدام و افنا است؛ اسم «رحمن» و «باسط» در هر آن، هستی را به موجودات افاضه می‌کند و اسم «مالک» و «قهار» در هر آن، هستی را از موجودات سلب می‌کند:

«کیفیت محو و اثبات در مشرب عرفانی، همان ایجاد جمیع موجودات با اسم رحمن و باسط و اعدام آنها با اسم مالک و قهار است» (امام‌خمينی، ۱۴۰۶: ۳۴).

۲- برخی اسمای جمال، منشأ لطف و نورانیت و جمال عالم و اسمای جلال مقابل آنها منشأ قهر و جلال و استیلا است (امام‌خمينی، ۱۳۷۴: ۲۷).

«هرگونه زیبایی و کمال و حسن و بهایی ظهور جمال حق و کمالات اوست» (امام‌خمينی، ۱۳۸۴: ۷۹).

۳- برخی از اسمای جمال، به قرب به رحمت الهی و کمالات منجر می‌شوند و شأن هدایت را برعهده دارند و اسمای جلال مقابل آنها موجب استبعاد از رحمت الهی و شقاوت‌اند. جبرئیل، مظهر اسم «هادی» و شیطان، مظهر اسم «مضل» است (امام‌خمينی، ۱۳۷۳ ب: ۵۸۶).

۴- اثر تجلیات اسمای جمالی در قلوب سالکان، انس و شوق و دل‌بستگی است و اثر تجلیات اسمای جلالی در قلوب آنان، وحشت و خشوع و حیرت است (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۳۰۸-۳۰۷).

۵- برخی از اسمای جمال، مقتضی نعمت و جمال است و اسمای جلال مقابل آنها مقتضی نعمت و عذاب است.

بهشت، مظهر اسم جمال است و جهنم، مظهر اسم جلال است (امام‌خمينی، ۱۳۷۴: ۲۳).

اگرچه جهنم ظهور جلال و غضب الهی است، در هر جلالی، جمالی نهفته است و در هر جمالی، جلالی نهفته

۱. عن النبي (ص): سبقت رحمته غضبه (فیض کاشانی، ۱۳۵۸، ج ۱: ۵۷).

۴.۲. ارتباط اسمای الهی با بحث شرور

در منصوصات عرفانی امام خمینی، استعداد هر فردی، به نحو کلی دو قسم است: استعداد ظلمانی و استعداد نورانی حقانی (سرّ قدر).

استعداد ظلمانی یا مادی به توانایی‌ها و ظرفیت‌های وجودی مربوط است که عواملی همچون وراثت و ژنتیک، تغذیه و شرایط محیطی و زمانی در شکل‌گیری آنها دخالت دارند.

«و چون این غذاها در لطافت و کثافت و در صفا و کدورت در نهایت اختلاف‌اند، به‌ناچار نطفه‌هایی که از این غذاها تولید می‌شوند، در صفا و کدورت با همدیگر مختلف خواهند بود و رفعت و پستی صاحبان صُلب‌ها و طهارت و عدم طهارت رحم‌ها، دخالت کامل در اختلاف استعدادها و افاضه بر آنان دارد» (امام خمینی، ۱۳۷۹: ۸۱-۸۰).

استعداد نورانی حقانی، ظرفیت و قابلیت است که در حضرت علمیه (واحدیت) تقدیر شده است. مرتبه واحدیت، صورت علمی حق و مرتبه تقدیر، استعداد نورانی و سرنوشت خلایق است که از این صور علمی به «اعیان ثابته» تعبیر می‌شود. شناخت مرتبه واحدیت و تفصیل استعدادات، علم به «سرّ قدر» نام دارد.

در عالم طبیعت، استعداد نورانی علمی هر شیء تحت پوشش استعداد مادی عینی آن مخفی شده است و از این رو حکم استعداد عینی بر استعداد علمی، غالب است؛ مگر در قوس صعود و رجوع هر ممکن به اصل و مبدء خویش، که در آن صورت، حکم استعداد علمی، غالب می‌شود. در آیه «وَ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا» (اسراء/۸۱)، امام، حق را به استعداد نورانی اعیان ثابته و باطل را به استعداد مادی و ظلمانی تفسیر می‌کند که با رجوع به عالم انوار، استعداد مادی، زایل و استعداد نورانی غالب می‌شود (امام خمینی، ۱۴۰۶: ۱۵۵-۱۵۴).

تبیین نسبت استعداد مادی و استعداد نوری با بحث شرور در توجیه مبدء شرور اهمیت بسزایی دارد.

شرور و زشتی‌ها که لازمه عالم امکان است، به نقص

در استعداد مادی بر می‌گردد (امام خمینی، ۱۳۷۹: ۳۹). همان‌طور که بیان شد ابتلای به کرونا به قوه مراضیت و نقص در سیستم ایمنی مربوط است. ریشه این نقصان و محدودیت در استعداد، از ناحیه نقصان و سوء در استحقاق‌ها و قابلیت‌های قبل از وجود است:

«فیض به مقدار استحقاق افاضه می‌کند و امساک ندارد» (امام خمینی، ۱۳۷۴: ۱۲۸).

این قابلیت‌های قبل از ایجاد، در حضرت قضا و قدر یا مرتبه واحدیت تقدیر شده است (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۲۹۰).

بدین ترتیب، نقایص، زشتی‌ها و سوء قابلیت‌ها از ناحیه عین ثابته عبد است و کمالات و سعادات از ناحیه افاضه حق تعالی و سهم رب است؛ چنانچه خداوند فرمود: ما أصابک من حسنة فمن الله و ما أصابک من سيئة فمن نفسک (نساء/۷۹) (امام خمینی، ۱۳۷۴: ۱۳۵).

عارف به سرّ قدر در می‌یابد که نقصان در استعدادهاى اعیان ثابته به لحاظ ظهور اسمای جلالی یا تناکح اسمای جلالی با اسمای جمالی در حضرت واحدیت است (امام خمینی، ۱۴۰۶: ۳۰).

در روند صعودی سلوک به سمت توحید، سالک در می‌یابد که تکرر اسما و صفات الهی، حجاب نورانی و شرک خفی است و «قبله عشق یکی آمد و بس» (امام خمینی، ۱۴۰۶: ۱۷). عارف کامل، در این مقام، همه اسماء را تجلیات ذات احدی می‌بیند و در این مقام، افضلیت و اشرفیتی میان اسمای الهی نمی‌بیند و همه اسماء را شریف و زیبا می‌بیند و می‌گوید «وَ كُلُّ بَهَائِكَ بَهِيٌّ»، «همه زیبایی تو زیباست» «وَ كُلُّ شَرَفِكَ شَرِيفٌ»، «همه شرف تو شریف است» و هیچ اشرفیتی در میانه نبوده است و همگی، امواج دریای وجود تو و اشراقات نور ذات تو بود و همه با هم متحد بوده‌اند و همگی با ذات‌اند (امام خمینی، ۱۳۷۴: ۱۷). در این مرتبه از شهود و معرفت در می‌یابد صفات جلالی هم زیباست و همگی به خواست الهی است «قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ» (نساء/۷۸) (امام خمینی، ۱۳۷۴: ۱۰۵).

«و (ذات) مشتمل بر «نفیاس جواهر اسما» است»
(امام‌خمینی، ۱۴۰۶: ۳۰۵).

نفیاس جواهر اسما مانند جوهر برای عرض، منشأ و مفتاح تجلیات اسمای جمالی و جلالی در لاهوت است و فاقد هرگونه تعین و تمایز است و به همین سبب، قابل شناخت شهودی نیز نیست؛ بنابراین، عارف در جستجوی منشأ حوادث، به شئون ذاتی مستقر در حضرت ذات می‌رسد که تجلیات اسمای جلال و جمال و حدود و ثغور اعیان ثابته و ماهیات را تعیین می‌کند و مبدء حوادث عالم است و با سلوک و رفع ججب ظلمانی و نورانی و رفع دوئیت و انانیت، جمال و کمال محض را در عالم، مشاهده و در پس حوادث، زیبایی محض را کشف می‌کند و این همان مقام شهود حق در خلق و «شرح صدر» است (اردبیلی، ۱۳۸۵، ج ۳: ۳۵۲-۳۵۱ و صدرالدین، ۱۳۶۸، ج ۷: ۱۹۰ و ابن‌عربی، ۱۴۲۲، ج ۱: ۵۸).

۵.۲. ارتباط اسمای جمال و جلال با کمون خیر در

شیوع کرونا

نکته بسیار مهم در اسمای الهی آن است که در هر جلالی، جمال و در هر جمالی، جلال نهفته است (امام‌خمینی، ۱۳۸۴: ۲۲). هر اسمی واجد سایر اسماء و کمالات است و چگونه غیر از این باشد؛ در حالی که هر اسمی متحد با ذات مقدس است و کل متحد با کل است و لازمه اش، اتحاد صفات با ذات است و برخی صفات با برخی دیگر متحد است (همان: ۲۰ و همان، ۱۳۸۱: ۱۶۲). اگر هر یک از اسماء، واجد کمالات سایر اسماء هستند، پس به چه اعتبار، اسماء، متمایز از یکدیگرند؟ جواب آن است که اگرچه همه اسماء واجد سایر اسماء هستند، این اشتغال به نحو بطون است و هر اسمی به اعتبار صفت و کمالی که در آن ظهور بیشتر دارد، از سایر اسماء متمایز شده است؛ برای مثال، در اسم «رحمن» صفاتی، رحمت نسبت به سایر کمالات، ظهور تمام‌تری دارد و سخط در آن باطن است (امام‌خمینی، ۱۴۲۷: ۴۸). اما این سؤال به جاست که اگر همه اسماء واجد سایر

این همان نگاه نازنین بین است که با دریدن پرده پندار حاصل شده است.

یارب این پرده پندار که در دیده ماست بازکن تا که بینم همه عالم نور است (امام‌خمینی، ۱۳۹۳: ۵۲)

در مقام توحید اسمی، عارف همه اسمای الهی را مندک در اسم اعظم الله می‌بیند و در می‌یابد اسم اعظم، مبدء و ربّ و اصل سایر اسمای الهی است و سایر تجلیات اسمائی رشحات و فروع اسم اعظم‌اند.

«سایر اسماء، رشحه و پرتوی از اسم اعظم و تجلیات جمالی و جلالی و لطفی و قهری آن‌اند» (امام‌خمینی، ۱۴۰۶: ۴۱).

در این مقام، عارف در همه چیز اسم اعظم الله را می‌بیند و جز جمیل نمی‌بیند. چنانکه امام صادق (ع) فرمود «چیزی را ندیدم، مگر آنکه الله را در آن دیدم» (فیض کاشانی، ۱۳۵۸، ج ۱: ۴۹).

جز رخ یار جمالی و جمیلی نبود در غم اوست که در گفت و مگوییم همه (امام‌خمینی، ۱۳۹۳: ۱۷۹)

عارف در ادامه، به پاسخ این سؤال می‌رسد که منشأ اسمای جمال و جلال کدام‌اند.

ابن عربی از شئون و کمالات غیبی مستقر در ذات غیبی با عنوان «مفاتیح غیب» خبر می‌دهد که کلید تجلیات اسمای الهی است و تکرر آن در ظرف ذهن است (ابن عربی، بی‌تا، ج ۳: ۳۹۷). قیصری به تبع ابن عربی، مفاتیح غیب را معانی معقول در ذات الهی می‌داند که عقل آن را در می‌یابد (قیصری، ۱۳۷۵: ۴۴). عبدالرحمن جامی، از شئون ذاتی به‌عنوان «حروف عالیات» تعبیر کرده و نحوه استجنان حقایق غیبی در ذات را به اندراج نصفیت و ثلثیت در عدد یک تشبیه کرده است، بدون آنکه هرگونه کثرتی در آن لازم آید (جامی، ۱۳۸۳: ۳۷-۳۶). امام مانند ابن عربی و قیصری از حقایق غیبی و شئون ذاتی مستقر در حضرت غیب الغیوب با تعبیر «نفیاس جواهر اسماء» یاد می‌کند:

اسماء هستند، چرا اسم اعظم، اسم جامع الهی است، و چرا اسم اعظم، مبدء و حاکم بر سایر اسماست؟

پاسخ: در اسم اعظم تمام اسماء به نحو اعتدال، ظهور و بطون دارند، نه جمال بر جلال غلبه دارد و نه جلال بر جمال غلبه دارد. نه ظاهر حاکم بر باطن است و نه باطن بر ظاهر حاکم است و به سبب این اعتدال و برزخیت در ظهور و بطون، اسم اعظم محیط و حاکم بر سایر اسماء است (امام خمینی، ۱۳۸۴: ۲۰).

کمون جمال در اسمای جلال بدین معناست که در باطن سختی و بحران، اسرار و حکمت‌هایی نهفته است و عارف از پس حوادث تلخ، امور خیر را پرده بر می‌دارد؛ برای نمونه، ابن عربی درباره ظلمی که فرعون بر بنی‌اسرائیل روا داشت و پسران نوزاد را کشت، سر و حکمتی را بیان می‌کند:

حکمت در قتل فرزندان پسر به دست فرعون این است که روح این فرزندان در روح موسوی برای امداد موسی و غلبه بر فرعون اجتماع کنند و او را در هلاک فرعون برای قصاص و مجازات یاری رسانند و موسی وقتی متولد شد، مجموع همین ارواح، قوای فعال در او شد (ابن عربی، ۱۳۷۰: ۱۹۷).

این رویکرد ابن عربی، مقایسه‌پذیر با نگاه امام در جنگ تحمیلی ایران است. در هشت سال جنگ تحمیلی که با تجاوز دول مستکبر و به مباشرت حزب بعث عراق به ملت ایران تحمیل شد، هزینه‌هایی مانند ویرانی مناطقی از کشور و شهادت برخی از مدافعان جهادگر بر ملت تحمیل شد؛ اما امام خمینی سر و حکمت این دفاع مقدس و ریختن خون شهدا را در آبیاری «درخت رشد ملت» (همان، ج ۴: ۳۱۱) و تحکیم و بقای انقلاب می‌داند:

«خون پاک شهیدان درخت اسلام را آبیاری کرد» (امام خمینی، بی‌تا، ج ۳: ۴۴۲).

دفاع مقدس، باعث شد امروز ایران در زمینه نظامی به کشوری قدرتمند و مجرب مبدل شود و محور تأثیرگذار در معادلات سیاسی خاورمیانه، با نقش

بازدارندگی در برابر تجاوزات شود.

به همین منوال، مسلماً حتی با در نظر گرفتن کرونا به‌مثابه تروریست بیولوژیکی، باز هم حکمت‌هایی در آن نهفته است که براساس نظرات امام خمینی، برخی از آنها در این مجال ذکر می‌شوند:

فایده اول: انتشار و ویروس کرونا سختی‌هایی مانند زدن ماسک، قرنطینه، محدودیت‌های روابط اجتماعی، افزایش خودکشی، تعطیلی مدارس و شنیدن خبر فوت هموطنان را به همراه داشته است؛ اما صبر در سختی‌ها به همراه تلاش، موجب تقویت و تربیت نفس است (اردبیلی، ۱۳۸۵، ج ۳: ۳۶۶).

«از برای صبر نتایج بسیار است که از جمله آنها ارتیاض و تربیت نفس است» (امام خمینی، ۱۳۷۳: ۲۶۱).

در صورت جزع و فزع و بی‌تابی، نه تنها مشکل حل نمی‌شود، مشکلات دیگری مانند افسردگی، اضطراب و سایر اختلالات روحی و جسمی هم اضافه می‌شود. شواهد تجربی بیان‌کننده نقش روحیه در ابتلای به این بیماری است:

«جزع و بی‌تابی علاوه بر عاری که خود دارد و کاشف از ضعف نفس است، انسان را بی‌ثبات و اراده را ضعیف و عقل را سست می‌کند» (امام خمینی، ۱۳۷۳: ۲۶۲).

فایده دوم: سختی، غرور و نخوت را کم و فقر و ضعف انسان را در برابر نیروی مطلق، آشکار می‌کند و این عنایت حق تعالی است تا انسان را با مناجات و تضرع به سوش منقطع کند. آنچنان که قرآن کریم بدان اشاره دارد «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ» (انعام/۴۲)، «حال اضطراب [این قابلیت را دارد که] اسباب دستگیری ذات مقدس شود» (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۳۵۱).

«و دیگر از نکات شدت ابتلای بندگان خاص این است که آنها در این ابتلا و گرفتاری‌ها به یاد حق افتند و مناجات و تضرع در درگاه قدس ذات مقدس کنند و مأنوس با ذکر و فکر او شوند» (امام خمینی، ۱۳۷۳: ۲۴۱).

(صدرالدین، ۱۳۸۱: ۹۱). یکی از شرایط رسیدن به سرّ و مغز عبادت، توجه و تأمل و ذکر قلبی حین انجام عبادت است (همان: ۴۲۹) و در هنگام اضطراب، توجه قلبی در دعا حاصل می‌شود.

«ولی بدبختی آن است که ما تمام افکار متشتته و اندیشه‌های متفرقه را برای وقت عبادت ذخیره می‌کنیم! ... دل را می‌فرستیم به سوی اشتغال به امور دیگر و از عمل به کلی غافل شده، یک وقت به خود می‌آییم که به حسب عادت به سلام نماز رسیدیم! حقیقتاً این عبادت فضاحت‌آور است و این مناجات شرم‌انگیز است» (امام‌خمينی، ۱۳۷۳: ۴۲۸).

به همین لحاظ، دعای با توجه قلبی در نورانیت و تقویت نفس از عبادت بدون توجه مؤثرتر است.

فایده سوم: شرایط بحرانی، این ظرفیت را ایجاد می‌کند که انسان‌ها بیش از پیش متوجه عالم آخرت و حیات باقی شوند:

«حق تعالی عنایت و الطافش به هر کس بیشتر باشد و مراحم ذات مقدس شامل حال هر کس زیادت‌تر باشد، او را بیشتر از این عالم و زخارف آن پرهیز دهد و امواج بلیات و فتن را بر او بیشتر متوجه فرماید، تا اینکه روحش از این دنیا و زخارف آن منصرف و منزجر شود و به مقدار ایمانش رو به عالم آخرت رود و وجهه قلبش متوجه به آنجا شود» (امام‌خمينی، ۱۳۷۳: ۲۴۰).

مزاج افراد متفاوت است؛ برخی با فقر و برخی با غنای همراه با زحمت و مصیبت انصراف قلبی از دنیا برایشان حاصل می‌شود (امام‌خمينی، ۱۳۷۳: ۵۸۹) و عده‌ای با مریضی از دنیا منقطع می‌شوند. ملاصدرا یکی از عوامل قوت نفس را سستی و ضعف قوای بدن در مریضی معرفی می‌کند (صدرالدین، ۱۳۶۸، ج ۹: ۱۷۸).

فایده چهارم: بحث دیگری که در مواجهه با شر براساس مبانی دینی مطرح است، موسوم به «جبران‌انگاری» است. در این دیدگاه، عدالت خداوند در جهان پس از مرگ اجرا می‌شود و برخی از نعمت‌ها برای

انسان در حالت تضرع به دعا و نیایش روی می‌آورد و سه گونه دعا وجود دارد:

«یکی، دعای از روی استعجال و آن دعای عامه است. اینان چون اسیر مقاصد نفسانیّه‌اند، در دعا نیز شتابزده‌اند که مبدا مقاصد دنیاوی یا حیوانی از آنها فوت شود.

دیگر، دعای از روی احتمال است؛ این دعای ارباب حکمت است. اینان نیز پایبند مقاصد خویش‌اند و احتمال می‌دهند دعا در جریان امور قضایی دخالت داشته باشد و قضای حق تعالی مقید به دعا باشد؛ به این سبب، دعا کنند. سوم، دعای از روی امتثال است؛ این دعای اصحاب معارف است. آنان از اسارت نفس بیرون آمدند و برای آمال نفسانیّه و لذّات خویشتن کب به دعا نگشایند» (امام‌خمينی، ۱۳۷۱: ۳۶۴).

عرفا که احوال و دگرگونی حوادث را در عالم قضا و قدر مشاهده می‌کنند و می‌دانند قلم الهی خشک شده [قضای الهی محکم شده] تسلیم امر پروردگارند و به سبب مناجات و امتثال فرمان الهی - که فرموده مرا دعا کنید (غافر/ ۶۰) - دعا می‌کنند (امام‌خمينی، ۱۴۰۶: ۳۰۷)؛ بلکه هر چه بخواهند برای آن است که بابِ مراوده با دوست را مفتوح کنند (امام‌خمينی، ۱۳۷۱: ۳۶۴).

اما دربارهٔ نفوس ضعیف، دعای با تضرع در نورانیت نفس و نجات، بیشتر از نماز و عبادت مؤثر است:

دعاهای ما عبادت است و از آتش و عذاب هم نجات می‌دهد .. این الان دارد تو را نورانیت می‌دهد و تو را به این نحو قابل شفاعت می‌کند. ای بسا دعایی که تأثیرش در نفوس ضعیفه و تنویر قلب از صلاة بیشتر و زیادت‌تر باشد (اردبیلی، ۱۳۸۵، ج ۳: ۲۷۱-۲۷۰).

این بدان سبب است که نفوس ضعیف در حالت عادی، کمتر توجه قلبی به عبادات دارند و عبادت بدون توجه قلبی، تأثیری در نورانیت نفس ندارد. بسنده کردن به صورت ظاهری اعمال، بدون توجه به غایت عبادات، به مغز شریعت، یعنی کشف حقیقت نمی‌رسد؛ مانند آینه‌ای که از مقابل شیء، کج شود و تصویر آن را انعکاس ندهد

داروسازی، تولید ماسک، مواد ضد عفونی کننده و دستگاههای تنفسی رونق فزاینده‌ای یافته‌اند.

۲. در بحران کرونا و تعطیلی مدارس، آسان شدن ازدواج‌ها و بالارفتن نرخ ازدواج، خلوت شدن معابر به کم شدن آلودگی هوا و کندی روند تخریب محیط زیست منجر شده است.

۳. نگرش فلسفی دیگر، بحث علیت در نظام عالم است. سنت الهی ابای از آن دارد که امور از غیر از مجرای اسباب جاری شود (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱: ۱۸۳). «نظام عالم درست نشود، مگر با ترتیب اسباب و مسببات» (امام خمینی، ۱۳۷۳: ب: ۵۵۱). تلاش از عوامل دستیابی به نتیجه است و مقابله با بحران کرونا نیازمند تمهیدات و تلاش‌هایی است. این بحران، محکی برای تلاش در راستای تقویت ساختارهای درمانی و اقتصادی کشورهاست و مسلماً این تلاش‌ها، توفیقات و آورده‌هایی را به همراه خواهد داشت:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ (رعد/۱۱) یک واقعیتهایی است و دستوری. واقعیت به این معنا که تغییراتی که در یک ملتی، یک قومی، حاصل بشود، این منشأ یک تغییرات تکوینی، تغییرات جهانی، تغییرات موسمی می‌شود. دستور است به اینکه تغییراتی که شما می‌دهید، تغییراتی باشد که دنبال آن تغییرات، تغییراتی به نفع شما باشد (امام خمینی، بی تا، ج ۱۰: ۱۲۸).

رعایت پروتکل‌های بهداشتی، استفاده از ماسک، رعایت فاصله‌گذاری اجتماعی و پرهیز از مراودات بی‌بهره، تلاش محققان برای ساخت داروی درمان و واکسن پیشگیری و تلاش کادر درمان و مدافعان سلامت، همگی از مصادیق تلاش برای رفع این معضل است إن شاء الله.

نتیجه

مطابق نظر فلسفی امام خمینی که متأثر از مبانی حکمت متعالیه و فلسفه مشائی است، ویروس کرونا خللی به احسنیت کل نظام هستی وارد نمی‌سازد و شر

کافران از مقوله استدرج است و سختی‌ها برای مؤمنان، بسته به درجاتشان از تخفیف عذاب تا افزایش نعمت‌های اخروی و ترفیع درجات ملکوتی است.

هرچه حظوظ دنیایی کمتر باشد، خدای تعالی در آخرت، ممکن است به فضل عمیم خود جبران کند (امام خمینی، ۱۳۷۳: الف: ۳۹).

بنابراین، افرادی که در بلاهای طبیعی مانند بیماری، زلزله و بلاهای مصنوعی مانند جنگ، جان خود را از دست می‌دهند، حکمت ملکوتی و منافع اخروی است.

از برای خود این بلیات صورت ملکوتی باشد که نیل به آنها نشود؛ مگر با ظهور در عالم ملک و ابتلای آنها به آن، چنانچه در حدیث شریف کافی سند به حضرت صادق، علیه‌السلام، رساند: قال إنه لیکون للعبد منزلة عند الله، فما ينالها إلا بإحدى خصلتين: إما بذهاب ماله، أو ببلية في جسده (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲: ۲۵۷). فرمود «همانا چنین است: هر آینه می‌باشد از برای بنده درجه‌ای پیش خدا، پس نمی‌رسد به آن مگر به دو خصلت: یا به رفتن مالش، یا به بلیه در جسم او». در خبر شهادت حضرت سیدالشهدا، علیه‌السلام، وارد است (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۴: ۳۱۳) که حضرت رسول (ص) را در خواب دید. حضرت به آن مظلوم فرمود: از برای تو درجه‌ای است در بهشت، نمی‌رسی به آن، مگر به شهادت (امام خمینی، ۱۳۷۳: ب: ۲۴۲).

بینش جبران انگاری در راستای بطون جلال در جمال و نهفتگی خیر در حوادث ناگوار است که خیریت آن همسو با مبانی دینی در پاداش اخروی جستجو می‌شود و تکیه بر مبانی نقلی نیز دارد.

۳. فواید ویروس کرونا براساس مشهودات تجربی

علاوه بر موارد فوق که در تمام بحران‌ها و مشکلات عمومیت دارد، فوایدی براساس مشهودات تجربی قابل احصا است که مؤید نظریه کمون جمال در هر جلال یا همان نهفتگی خیر و حکمت در شرور است:

۱. در عین رکود برخی از مشاغل، سایر مشاغل مانند تولیدات و عرضه لوازم ورزشی خانگی، شرکت‌های

منابع

- ۱- ابن سینا، حسین بن عبدالله، (۱۴۰۴)، الشفاء (الالهيات)، تصحيح سعيد زائد و الاب قنواتي، قم، کتابخانه آیت‌اله مرعشی نجفی.
- ۲- -----، (۱۳۸۱)، الاشارات و التنبيهات، تحقيق، مجتبی زارعی، قم، بوستان کتاب.
- ۳- ابن عربی، محی‌الدین، (۱۳۷۰)، فصوص‌الحکم، تهران، الزهراء، چاپ دوم.
- ۴- ارسطو، (۱۳۶۶)، ما بعد الطبیعه، شرف‌الدین خراسانی، تهران، گفتار.
- ۵- اردبیلی، سید عبدالغنی، (۱۳۸۵)، تقریرات فلسفه امام خمینی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام، چاپ دوم.
- ۶- امام علی (ع)، (۱۳۷۵)، نهج‌البلاغه، ترجمه و شرح سید علی‌نقی فیض‌الاسلام، تهران، انتشارات فقیه سیدمهدی فیض‌الاسلام، چاپ دوم.
- ۷- امام خمینی، سید روح‌اله، (۱۳۷۱)، شرح حدیث جنود عقل و جهل، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۸- -----، سرّ الصلوة، (۱۳۷۳ الف)، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ سوم.
- ۹- -----، (۱۳۷۳ ب)، شرح چهل حدیث، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ پنجم.
- ۱۰- -----، (۱۳۷۴)، شرح دعاء‌السحر، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۱۱- -----، (۱۳۷۸)، آداب الصلوة، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ هفتم.
- ۱۲- -----، (۱۳۷۹)، حدیث‌الطلب والاراده، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول.
- ۱۳- -----، (۱۳۸۱)، تفسیر سوره حمد، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ ششم.
- ۱۴- -----، (۱۳۸۴)، مصباح‌الهدایه الی الخلافة والولایه، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

اندک و خیر کثیر لازمه تزامم در عالم مادی است. شناخت احسنیت کل نظام هستی با برهان لمّی و تمامیت علت حوادث و سنخیت علت و معلول اثبات می‌شود.

در عرفان اسلامی، برای شناخت جایگاه و مبدء شرور باید اسمای الهی شناخته شود. منشأ بیماری کرونا از جانب نقص در استعداد و مراضیت بدن نسبت به این بیماری است و این نقص جسمانی مرتبط با نقص در استعداد نورانی در عین ثابت است که ریشه آن تجلیات اسمای جلالی در مرتبه لاهوت و درنهایت، شئون ذاتی حق تعالی موسوم به جواهر اسماست.

لازمه غلبه رحمت بر غضب، تقدم و احاطه اسمای جمال بر اسمای جلال است و این همان احاطه و غلبه خیر بر شر در عالم مظاهر است. یکی از اسمای جمال محیط بر اسمای جلال، اسم «سلام» است که شهود آن ملازم شهود عالم در خیریت محض و سلام است. همچنین، در هر جلالی، جمالی نهفته است و در هر شری حکمت‌ها و فوایدی مترتب است. عارف در مرتبه توحید اسمائی، همه اسمای الهی را مندک در اسم اعظم می‌بیند و میان اسمای الهی افضلیتی نمی‌یابد و برای او بیماری با سلامت و فقر با غنا یکسان است.

در انتشار ویروس کرونا فوایدی از تقویت نفس در هنگام صبر، تضرع و انقطاع از عالم ماده، توجه به آخرت و اقبال به دعا و نیایش، اجر و ثواب اخروی (دیدگاه جبران‌انگاری) را می‌توان در آثار امام خمینی تطبیق دارد.

همچنین، بهبود آثار زیست‌محیطی و کم‌شدن آلودگی، افزایش هم‌ذات‌پنداری و بیشترشدن کمک‌های مؤمنانه، رونق برخی از مشاغل و تقویت ساختارهای درمانی از فوایدی است که در این بحران مشهود است.

حکیم الهی، چینش عالم را براساس علیت می‌بیند و به همین سبب، دعا و رعایت پروتکل‌های بهداشتی به‌مثابه علل مؤثر در حوادث اهتمام می‌ورزد و در صورت ابتلا به بیماری برای معالجه و درمان به پزشک به‌مثابه عامل اعدادی برای شفای الهی مراجعه می‌کند.

- ۱۵- -----، (۱۴۰۶)، تعلیقات علی شرح
فصوص الحکم و مصباح الانس، تهران، مؤسسه
پاسدار اسلام.
- ۱۶- -----، (۱۴۲۷)، التعلیقه علی الفوائد
الرضویه، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ
سوم.
- ۱۷- -----، (۱۳۹۳)، دیوان امام، تهران،
مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ شصتم.
- ۱۸- -----، (بی تا)، صحیفه نور، تهران،
مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۱۹- جامی، عبدالرحمن، (۱۳۸۳)، اشعه اللمعات، تحقیق
هادی رستگار مقدم، قم، بوستان کتاب قم.
- ۲۰- صدرالدین، محمد بن ابراهیم، (۱۳۸۳)، شرح اصول
کافی، تصحیح محمد خواجهوی، تهران، پژوهشگاه
علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ۲۱- -----، (۱۳۸۱)، رساله سه اصل،
تصحیح سید حسین نصر، تهران، بنیاد حکمت
اسلامی صدرا.
- ۲۲- -----، (۱۳۶۸)، الحکمه المتعالیه فی
الاسفار العقلیه الاربعه، قم، مصطفوی.
- ۲۳- طباطبایی، محمدحسین، (۱۳۹۵ق)، نهایه الحکمه،
قم، مؤسسه نشر اسلامی.
- ۲۴- فیض کاشانی، ملامحسن، (۱۳۵۸)، علم الیقین، قم،
بیدار.
- ۲۵- قیصری، محمد داود، (۱۳۷۵)، شرح فصوص الحکم،
تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول.
- ۲۶- قوام صفری، مهدی، (۱۳۸۲)، نظریه صوت در فلسفه
ارسطو، تهران، حکمت، چاپ اول.
- ۲۷- کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۷)، الکافی (ط -
الإسلامیه)، تصحیح غفاری علی اکبر و محمد
آخوندی، تهران، دار الکتب الإسلامیه، چاپ چهارم.
- ۲۸- کریم زاده قربانعلی، قراملکی، فرامرز و محمدحسن
قدردان قراملکی، (۱۳۹۰)، «شر ادراکی از دیدگاه
- صدرالمتهلین»، اندیشه نوین دینی، شماره ۲۵، صص
۲۷-۴۳.
- ۲۹- مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳)، بحارالانوار، بیروت، دار
احیاء التراث العربی.
- ۳۰- مصطفوی، نفیسه، (۱۳۸۷)، تبیین و نقد نظریه ماده و
صورت در فلسفه اسلامی و مقایسه آن با فیزیک
کوانتوم، تهران، دفتر نشر معارف.
- ۳۱- ملاصالحی، حکمت اله، (۱۳۷۳)، «جمال و جلال در
هنر»، کیهان فرهنگی، شماره ۱۱۷-۱۱۶، صص ۴۱-
۳۶.